

A TERMŐFÖLD A MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉSBEN

DR. SOÓS GÁBOR
államtitkár

Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, Budapest

Tisztelt Együttes Osztályülés!

A MÉM nevében tisztelettel köszöntöm az Együttes Osztályülés valamennyi résztvevőjét. Az Együttes Osztályülés társadalmunk, gazdaságunk és ezen belül agrártermelésünk szempontjából nagyon fontos témát tűzött napirendjére.

A termőföld valamennyi társadalomban alapvető és kiemelkedő jelentőségű. Ennek megfelelően az adott társadalom uralkodó osztálya nagy gondot fordít arra, hogy a földre vonatkozó tulajdonviszonyok — de a lehetőségeknek megfelelően a használati viszonyok is — a legmesszebbmenően megfeleljenek az érdekeinek.

A föld — pontosabban a termőföld — a mezőgazdasági termelés, így tágabb értelemben az élelmiszertermelés legfontosabb, semmi mással nem pótolható, de évről évre termőerejében bővítetten megújítható termelőeszköze. Mindezt figyelembe véve a természetes és jól felfogott érdekünk, hogy országunkban is fokozott figyelmet fordítsunk a termőföldre vonatkozó társadalmi viszonyok — így a tulajdoni és használati viszonyok —, valamint a földhasznosítás kérdéseire.

A termőföldnek egy ország egész földterületéhez viszonyított aránya, a termőtalaj termékenységének fenntartása és annak növelése meghatározza az adott ország mezőgazdasági termelésének fejlesztését, az élelmiszertermeléshez kapcsolódó társadalmi igények kielégíthetőségét. Hazánk a termőföld területi arányát illetően kedvező helyzetben van: az ország összes területének 71%-a mezőgazdaságilag művelt terület, így Európában e téren az élvonalban vagyunk.

Köztudott, hogy népgazdaságunk természeti erőforrásokban — elsősorban ásványi kincsekben — szegény. Ezért a termőföld jelentőségét kiemelten kell hangsúlyoznunk és a termőföldet ennek megfelelően kell kezelnünk. Ezt bizonyítja az is, hogy a termőföld „értéke” hazánkban az összes nemzeti vagyionunknak 18%-a, és ez több mint kétszerese az összes ismert ásványi vagyionunk értékének.

Tisztelt Együttes Osztályülés!

I. Elsősorban rövid elemzést kívánok adni arról, hogy miként alakult a termőföld társadalmi és gazdasági jelentősége az utóbbi fél évszázadban

Ismeretes, hogy a feudálkapitalista nagybirtokrendszer felszámolása hazánkban a népi demokratikus átalakulást közvetlenül megelőző időszakban megtörtént.

A felszabadulás előtti feudálkapitalista (vagy félf feudális) viszonyokra jellemző volt, hogy a földdel rendelkezők igen kis százalékanak a tulajdonában és használatában volt a mezőgazdaságilag művelt föld túlnyomó többsége. Ezt egyértelműen bizonyítja, hogy az összes mezőgazdasági földterület 34,6%-a a földtulajdonosok 5,1%-ának birtokában volt. Ugyanakkor a mezőgazdaságban dolgozók (pontosabban: a mezőgazdasági keresők) 43%-a (370 963 fő) föld nélküli agrárproletár volt.

A Magyar Népköztársaság mai területén — amely 9 303 313 hektár — a mezőgazdasági terület 1923-ban volt a legnagyobb, 7 593 000 hektár, amelyből a szántó területe 5 599 400 hektárt tett ki. Ezt követően — egészen a felszabadulásig — a mezőgazdasági terület nagysága alig változott. Ebben az időszakban a föld a tőkefelhalmozás — a vagyonosodás — egyik legfőbb eszköze volt.

A felszabadulás után a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról intézkedett az 1945. évi VI. törvénycikkkel törvényerőre emelt 600/1945. M. E. számú rendelet. A földreform során a 663 349 földigénylőből 642 342 személy részére összesen 1 875 920 hektár földet osztottak ki. Ez az összes igénybe vett földbirtok területének 58,2%-a volt.

A gazdaság szocialista átszervezésének első éveiben — elsősorban a gazdaságpolitika hibás gyakorlata következtében — a parasztok tömegesen hagyták el régi és újonnan juttatott földjeiket és a városokba vándoroltak, az akkor gyors fejlődésnek indult iparban vállaltak munkát.

Erre az időszakra jellemző volt, hogy az 1949–1953 közötti években több mint egymillió hektár föld maradt gazdátlanul, illetve került állami kezelésbe. Ez tulajdonképpen azt jelentette, hogy ezek mint elhagyott földek, paraggá váltak vagy kényszerhasznosításra kerültek. Még 1955-ben is úgynevezett állami tartalékföld volt az összes — nemcsak mezőgazdasági — földterületünknek 6,2%-a (574 371 hektár). Ebben az időben a föld társadalmi értéke — méltánytalanul — a minimálisra csökkent.

Az 1956-os ellenforradalom leverése után, amikor a politikai, társadalmi és a gazdasági élet konszolidálódott, a földnek mint termelőeszköznek jelentősége társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt megnövekedett. Az MSZMP Központi Bizottsága 1958. decemberi irányelveinek és a Párt VII.

Kongresszusán elfogadott határozatának megfelelően, rövid két év alatt megtörtént a magyar mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átszervezése. Az átszervezés eredményeképpen az ország összes szántóterületének 96%-a a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek (mezőgazdasági termelészövetkezetek, szakszövetkezetek és állami gazdaságok) használatába került. Ezzel nemcsak szövetkezetpolitikai, hanem földbirtokpolitikai téren is leraktuk a mezőgazdaság szocialista nagyüzemeinek alapjait. Létrehoztuk azokat a kereteket, melyek hosszú évek során töltődtek meg olyan tartalommal, hogy versenyképes nagyüzemi gazdaságokká válhattak.

II. *Az előbb említett társadalmi-gazdasági változás nagymértékben befolyásolta a termőföld területi alakulását a felszabadulás után*

A gyors ütemű társadalmi és gazdasági fejlődés következtében a felszabadulás óta rohamosan — 888 100 hektárral, ami közel 12%-os csökkenés — csökkent a mezőgazdaságilag művelt terület. Ebből több mint 800 ezer hektár szántó művelési ágú föld volt. Az említett közel 900 ezer hektárnyi területből 475 ezer hektár erdőtelepítésre került, és 390 ezer hektárral növekedett a művelés alól kivont föld területe.

A termőföld gyors ütemű csökkenése a következő főbb okoknak volt a következménye:

1. A földreformot követő években az újonnan földhözjuttatottak a gazdálkodáshoz, a föld megműveléséhez és azon eredményes termelés folytatásához jóformán — és többségében — semmiféle eszközzel nem rendelkeztek. Az emberi kéz fizikai ereje, a földhözjuttatottak számára adott állami támogatás, a nagyon előnytelen csere útján igénybe vehető fogaterő, majd később a kezdetleges gépi segítség — a gépállomásokról — kevés volt ahhoz, hogy a termőföld potenciális erejének gyenge kihasználása a társadalom megnövekedett igényeit kielégítse.

A helyzetet tovább rontotta a kötelező terménybeszolgáltatási rendszer bevezetése, mely az úgynevezett fejadagon felül — a termés alacsony színvonalá miatt is — szinte az egész termés értéken aluli beadására kötelezett. Ez a gyakorlat kizárta annak lehetőségét, hogy a juttatott földön, a volt agrárproletárok és mezőgazdasági munkások anyagilag megalapozott és szilárd gazdaságot tudjanak kialakítani. Ezért a kisparcellák egy része gazdátlanul, megműveletlenül maradt.

A helyi tanácsok a kezelésükbe került több mint 1 millió hektár földből — annak érdekében, hogy megszabaduljanak a hasznosítás gondjaitól — minden igénylő részére korlátlan mennyiségben adtak földet — bármilyen célú felhasználásra — ingyenesen. Ebben az időszakban nőtt erőteljesen a művelés alól kivett terület nagysága.

E felismerés hamarosan felvetette — és az MDP programjába is vette — a mezőgazdaság szocialista átszervezését, illetve annak politikai és gazdasági (termelési) szükségességét.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének kezdeti sikerei után a társadalmi-gazdasági alapjai nem voltak és nem teremődtek meg olyan mértékben, mint ahogyan annak ütemét erőltették. Az átszervezés, az úgynevezett nagyüzemek kialakítása a termőföldek részleges összevonásával, táblásításokkal, a parcellák tulajdonosai és használói cserélgetéseivel jártak, ami — évek során — általánossá tette a mezőgazdasági termelés bizonytalanságát. Más élvezte a gondos talajművelés, a talajerő-utánpótlás hasznát, mint aki végezte, más aratott, mint aki vetett.

2. A Párt helyes agrárpolitikája nyomán a hatvanas évek legelején befejezett szocialista átszervezés után megváltozott, helyreállt, új tartalmat kapott a termőföld megítélése, megbecsülése, társadalmi értéke. A termelő üzemek részére egyértelmű lett, hogy a termőföld a mezőgazdasági termelés alapja, nélkülözhetetlen termelőeszköze. Így annak nagysága és termőerejének fenntartása, illetve fokozása jól felfogott üzemi, gazdasági és nem utolsósorban társadalmi érdek.

A mezőgazdaságon kívüli földigény — egy része a társadalmi fejlődés törvényszerűségeként, más része azt meghaladóan, illetve attól eltérően — változatlanul fennállt.

A különböző — ipari, közlekedési, vízügyi, mezőgazdasági stb. — létesítmények elhelyezésénél a földvédelmi érdekek a megalkotott magas szintű jogszabályok ellenére — elsősorban az anyagi érdekeltség hiánya miatt — nem érvényesültek. Így több esetben is előfordult, hogy a különböző — nemcsak az úgynevezett helyhez kötött — létesítményeket a szükségesnél lényegesen nagyobb és kifejezetten jó minőségű földre helyezték el.

A termőföld csökkenését valamennyire mérsékelte a mezőgazdasági rendeltetésű földek védelméről szóló, 1962. január 1-én hatályba lépett törvény. A földdel való pazarló gazdálkodást azonban a földvédelmi törvény sem tudta teljesen megszüntetni.

A későbbiek során a Párt XI. Kongresszusán elfogadott programnyilatkozat társadalmi méretekben is ráirányította a figyelmet a földvédelem jelentőségére. A programnyilatkozat egyértelműen kimondta, hogy a föld a Magyar Népköztársaságban — a tulajdon formájától függetlenül — nemzeti kincs. Ennek megfelelően társadalmunk szocialista fejlődése szükségessé teszi, hogy minden termelési eszköznek, így a földnek a hasznosítása is, feleljen meg a szocialista társadalom, a dolgozó közösségek és az állampolgárok egyetemes érdekeinek.

Az egyértelmű, hogy a mezőgazdasági termőterület folyamatos csökkenését teljes egészében nem lehet megállítani.

A gazdasági és társadalmi fejlődéshez szükséges területigényeket ki kell elégíteni. Azt azonban következetesen kell érvényesíteni, hogy az ilyen igé-

nyeket a valóban indokolt és szükséges nagyságú területre szorítsák le és első-sorban a rossz minőségű földek igénybevételére kerüljön sor. Emellett minél több eddig műveletlen területek rekultivációjával növekedjék a megművelt terület és ellensúlyozza az elkerülhetetlen mezőgazdasági területkivonásokat.

III. *A termőföld szerepe és értéke az agrártermelésünk fejlesztésében továbbra is megkülönböztetett helyet foglal el*

Élelmiszertermelésünknek a jövőben is növekvő hazai szükségleteket, másrészt fokozott export-igényeket kell kielégítenie. Annak érdekében, hogy ezeket a feladatokat teljesíthessük, a földhasználat területén a következőket kell következetesen szem előtt tartanunk:

a) Minden rendelkezésünkre álló eszköz felhasználásával meg kell akadályozni a mezőgazdasági termőterületek indokolatlan csökkenését.

b) A jelenleg kihasználatlanul álló, de mezőgazdasági művelésre alkalmassá tehető területeket — rekultiválással — vissza kell állítani a mezőgazdasági termelésbe.

c) Gondoskodnunk kell arról, hogy valamennyi, mezőgazdasági műveléssel hasznosítható — ideértve a gyengébb termékenységu területeket is — földet a földtulajdonosok és a földhasználók megműveljék, azokon mezőgazdasági termelést folytassanak. A termőföld gazdaságos használhatóságát javítani, termékenységét pedig állandóan és folyamatosan fokozni kell.

d) A mezőgazdasági üzemekben a gazdálkodási programok szerves része legyen az ésszerű földhasználat.

Az vitathatatlan, hogy a mezőgazdasági termelésben a földnek meghatározó szerepe van. Ezért a társadalmi szempontból vett racionális földhasználat szükségessé teszi a mezőgazdaság és az egyéb földhasználók érdekeinek hosszú távú összehangolását, ezen belül a mezőgazdaság föld-ellátottságának kiemelt kezelését.

Kétségtelen az is, hogy a földfelhasználók érdekei gyakran ütköznek, ezért a racionális földhasználat kialakítására valóban csakis makroszinten van lehetőség.

A hatékony földvédelem érdekében szükség van a földvédelem adminisztratív eszközei mellett a társadalmi szintű tudatformálásra, valamint a különböző ösztönző eszközök alkalmazására is.

Ezek után indokolt összefoglalni, hogy melyek az előttünk álló legfontosabb feladatok:

— Törekednünk kell a népgazdasági szempontoknak legjobban megfelelő művelési ág-arányok kialakítására. Ennek során fokozott mértékben kell ügyelnünk arra, hogy a szántó művelési águ terület csak a feltétlenül szükséges és valóban indokolt mértékben — a gyenge minőségű területeken — csökken-

jen, illetőleg — ahol erre megalapozott lehetőség van — a szántó területe növekedjék.

— Az ökológiai feltételek lehető legkedvezőbb kihasználása mellett ki kell alakítani az optimális termelési szerkezetet. Egyet kell érteni Stefanovits Pál akadémikusnak azon megállapításaival, hogy — annak ellenére, hogy az új földértékelés munkája megindult — keveset tudunk arról, hogy a talajok termelékenységé hol csökkent és milyen mértékben, illetve hol nőtt. Ezért a földértékelés munkáját az eddigieknél fokozottabb mértékben kell felhasználni az említett feladatok elvégzésére.

— A megfelelő talajvédő és -javító technológiák alkalmazásával és az okszerű talajerőgazdálkodással el kell érni a talaj termékenységének folyamatos növelését. Helyre kell állítani a talajok szervesanyag-gazdálkodásának ésszerű rendjét. Lehetővé kell tenni a műtrágyaszórás egyenletességét és mélyégi bevitelét biztosító gépek elterjedését. Fokozottabb gondot kell fordítani az üzemi talajvédelemre is, amely megelőzi, illetve megakadályozza a víz és a szél talajpusztító munkáját.

— Tervszerűen végre kell hajtani a komplex térségi meliorációt. Ennek során jelentős mértékben tovább kell csökkenteni a belvizes területeket. Arra kell törekedni, hogy a melioráció a jelenleginél jobban feleljen meg az optimális feltételeknek.

— Mindenképpen el kell érniünk, hogy a mezőgazdasági üzemekben a termőföld az egyéb (más) termelőeszközökhöz hasonló megbecsülésben és értékelésben részesüljön, a földhasználat az ésszerű gazdálkodás szerves része legyen.

A földvédelemre és a földhasznosításra vonatkozó — az elmúlt évben is módosított — jogszabályokat a korábbiaknál lényegesen következetesebben kell végrehajtani. A földvédelmi jogszabályok betartását szigorúan ellenőrizni kell, és a szabályok megsértőivel szemben minden esetben alkalmazni kell a lehetséges szankciókat.

A földdel — ezen belül a mezőgazdasági rendeltetésű föld védelmével — kapcsolatos társadalmi felelősséget és szemléletet fokozottan tovább kell formálni, javítani. El kell érni, hogy a termőföldet mindenki valóban úgy kezelje, mint nemzeti kincsünket.

IV. Jelentős a tudomány feladata és szerepe a termőföld termékenységének növelésében

A termőterület további indokolatlan csökkenésének megelőzése a termőtalaj védelme és termékenységének fokozása, valamint az erózió és a defláció kártételeinek megakadályozása érdekében a természet- és a társadalomtudományoknak össze kell fogniok. Ennek megfelelően fokozni kell az együttmű-

kódést és — amint ezt Stefanovits Pál akadémikus kifejti — meg kell adni a lehetőséget arra, hogy az így megszülető új tudományos eredmények minél előbb tényleges gyakorlattá váljanak. A tudományos és a kutatómunkának mindenképpen ebben az irányban kell haladnia.

A termőföld megbecsülése, termékenységének növelése, védelme és ésszerű hasznosítása terén sok a pótolni valónk. Meggyőződésem, hogy társadalmunk tudatos magatartásával, ésszerű gazdasági szervezőmunkával, a tudomány és a gyakorlat összefogásával, agrártermelésünkben megerősödik és tartóssá válik a föld mint legfőbb mezőgazdasági termelőeszközünk — értéke.